

Bonifac Badrov o hrvatskim renesansnim filozofima godine 1959.

DRAŽENKO TOMIĆ

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

UDK 1 Badrov, B.
1(091)(497.5)"13/15"
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 29. 9. 2014.
Prihvaćen: 20. 10. 2015.

Sažetak

Na temelju *Sabranih djela* I–III (1997) Bonifaca Badrova (Livno, 1896. – Sarajevo, 1974), franjevca i profesora filozofije na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu, u radu se obrađuje njegov pristup renesansnoj filozofiji i hrvatskim renesansnim misliocima.

Badrov je u trećem dijelu svoje *Povijesti filozofije* (Sarajevo, 1959), koju je namijenio studentima za internu uporabu, uključio i neveliko poglavlje o renesansnoj filozofiji (1450–1600). On nalazi da su specifična filozofska i društvena strujanja na početku Novog vijeka iznjedrila nove, međusobno sasvim dispartatne, renesansne filozofske sustave sa samo jednim zajedničkim obilježjem: odbacivanje tomističke filozofije. Prema Badrovu renesansna filozofija ima četiri glavne sastavnice: 1. obnova starih sustava: neoplatonizam, neostoicizam i hedonizam, 2. filozofija prirode, 3. politička filozofija i 4. skepticizam.

Badrov hrvatske renesansne mislioce ubraja isključivo u prvu skupinu, dakle među pojedince koji su nastojali obnoviti stare filozofske sustave, i opet – isključivo među one mislioce koji se oslanjanju na Platonovu filozofiju. On smatra da je renesansni platonizam u svojoj biti zapravo »eklektički neoplatonizam«. Na tragu spoznaje da je antički novoplatonizam *eklektički* zato što iz Platonovih, ali i drugih teorija probire, prihvaća i primjenjuje ono što mu se čini najprikladnije, gornju Badrovljevu tvrdnju treba razumjeti u smislu da se renesansni platonizam eklektički odnosi prema Platonovim djelima, ali i misaonim dostignućima antičkog novoplatonizma. Ipak, čini se da Badrov ne propituje detaljno izvore i izvornost renesansnog platonizma.

Badrov se pojedinačno bavi trima hrvatskim filozofima: Jurjem Dragišićem, Benediktom Benkovićem i Franom Petrićem. Dodatno, o Dragišiću ističe da se bavio logičkim problemima, a da se Benković u pristupu Škotovim djelima koristio Aristotelovim logičkim aparatom. Pišući o Petriću Badrov citira Filipovića koji, pozivajući se na Überwegov *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, tvrdi da je Petrić preteča i učitelj Giordana Bruna te da je utjecao na Bernardina Telesija. U kasnijim izdanjima

Überwega naprotiv nalazimo da Brunov odnos prema suvremeniciima nije dovoljno jasan i da se Petrić naslanja na Telesija u nekim svojim stavovima. Nadalje, Badrov o Petriću tvrdi da pobija Aristotelovu filozofiju i drži platonizam bližim kršćanskoj misli te u osnovnim potezima iznosi Petrićev nauk o svjetlu: ono je nematerijalna supstancija, samoegzistentno i sveprisutno, prvotni uzrok i princip svih stvari. Dalje, zbog stava o prostoru kao onom koji je postojao prije svijeta, neovisno o stvarima, Badrov Petrića smješta među mislioce koji imaju ultrarealističko mišljenje o prostoru. Načelno, takvi mislioci prostor poimaju kao neku apsolutnu i beskonačnu realnost, različitu od svih drugih tjelesnih realnosti, a za Petrića on je čak počelo, prvo od njegovih četiriju počela stvarnoga svijeta.

Pri izradi svojih najopsežnijih skripata *Povijest filozofije* Badrov se, kako dokumentira njegov popis literature, oslonio na 17 djela iz povijesti filozofije tiskanih u 20. stoljeću, a u prikazu o hrvatskim renesansnim misliocima u mnogome na Filipovićeveu *Filozofiju Renesanse* (1956). S obzirom na kratko izvješće o Petriću, nije utvrđen utjecaj Bazaline *Povijesti filozofije*, a Šanc u drugom dijelu svoje *Povijesti filozofije* hrvatske renesansne filozofije ionako ne spominje.

Gljučne riječi: Bonifac Badrov, renesansna filozofija, Juraj Dragišić, Benedikt Benković, Frane Petrić

Uvod

Hrvatski franjevac Bonifac Badrov¹ (Livno, 1896. – Sarajevo, 1974) filozof je neoskolastičke provenijencije i dugogodišnji profesor na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. Njegovu pisanu ostavštinu prikupio je Jozo Mihaljević i objavio u tri sveska *Sabranih djela*.²

¹ Bonifac (Josip) Badrov pučku je školu završio u Livnu, gimnaziju u Visokom (1907–1916), bogosloviju u Sarajevu i u Kalocsi (1916–1919), a studij romanistike i filozofije u Fribourgu, gdje je 1924. godine doktorirao. Na visočkoj Franjevačkoj gimnaziji predavao je njemački, francuski jezik i filozofiju (1921–1941) te filozofiju na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu (1934–1973).

Badrovljev opus čini 115 bibliografskih jedinica. Posebno valja istaknuti studije o filozofima 20. stoljeća (M. Blondel, L. Lavelle, M. Heidegger, J. P. Sartre, K. Jaspers, G. Marcel, E. Stein, N. Berdjajev i D. von Hildebrand), kao i o S. Kierkegaardu i B. Spinozi, članke iz domene književne kritike (A. Gide, F. Mauriac i P. Claudel, E. Hellou, J. Richapin, G. Brandes, H. Ibsen, K. Mansfield i L. Tolstoj), uratke iz povijesti, teologije i duhovnosti te konačno dvije knjige: *Fra Lovro Karaula* (Sarajevo, 1925) i *La notion de la vie d'après Bergson* (Sarajevo, 1926, doktorska disertacija). Za internu uporabu na Teologiji priredio je skripta iz svih filozofskih predmeta koje je predavao.

Usp. Draženko Tomić, *Kozmološka, antropološka i teodicejska promišljanja u filozofiji Bonifaca Badrova* (Zagreb: »Herc-fra3«, 2010), pp. 9–14; Draženko Tomić, »Filozofija Bonifaca Badrova«, *Hum* 3 (2007), pp. 217–236.

² Bonifac Badrov, *Sabrana djela*, Sv. I: *Filozofske studije*; Sv. II: *Predavanja iz filozofije*; Sv. III: *Povjesnički, teološki, književni i drugi prilozi Bonifaca Badrova*, uredio Jozo Mihaljević (Livno: Franjevački samostan Gorica–Livno; Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, 1997).

Povijest filozofije, Badrovljev najopsežniji udžbenik (oko 250 autorskih kartica teksta), uvrštena je u drugi svezak *Sabranih djela*. Prema zabilješci Mire Vrgoča, prvotno je taj tekst umnožen šapirografom u Sarajevu 1959. godine, u dva dijela sa samostalnim paginacijama 1–78 i 1–66, i k tom su pridodane četiri stranice strojopisom.³

Bonifac Badrov razumijeva povijest filozofije kao »sustavni prikaz rješavanja filozofskih problema u raznim povijesnim razdobljima«. ⁴ Pri tom povijest filozofije nije tek *jednostavno nabranjanje* filozofskih sustava, nego istraživanje njihove unutarnje dinamike, poveznica i uzajamnih utjecaja prethodnih i suvremenih mu sustava. Također, povijest filozofije nije ni *jednostrano nabranjanje*, nego kritičko preispitivanje sustava »u svjetlu istine«. Zadatak je povijesti filozofije, po Badrovu, formiranje ljudskog duha.⁵

Badrov razlikuje tri razdoblja u povijesti filozofije: 1. grčko i rimsko doba: poganska filozofija (6. st. pr. Kr. – 2. st. posl. Kr.), 2. patrističko doba i srednji vijek: kršćanska filozofija (2–16 st.) i 3. moderno doba: filozofija renesanse i moderna filozofija (16–20 st.).

U popisu literature navodi 17 knjiga iz povijesti filozofije: tri zagrebačka izdanja (A. Bazala, F. Šanc i V. Dvorniković), pet beogradskih (B. Lorenc, B. Petronijević, D. Jeremić i B. Rasel [Russell]), šest njemačkih i tri francuska. Sve navedene knjige objavljene su u 20. stoljeću. Srpski prijevod Russellove *Istorije zapadne filozofije* (1962) i dva Hirschbergerova udžbenika (1960, 1966) uključeni su u popis literature nakon što je Badrov 1959. napisao tekst za prvo izdanje svoje *Povijesti filozofije*.⁶

Prvi je dio ovog rada posvećen Badrovljevu prikazu renesansne filozofije i njezinoj podjeli, s posebnim naglaskom na renesansni novoplatonizam, jer Badrov hrvatske renesansne mislioe svrstava upravo u ovu skupinu. U drugom se dijelu rada obrađuje Badrovljev prikaz triju hrvatskih renesansnih filozofa: Jurja Dragišića, Benedikta Benkovića i Frane Petrića. Temeljni podatci koje Badrov donosi dopunjeni su novijim spoznajama iz više različitih izvora. Treći dio rada pokazuje kako i koliko se Bonifac Badrov koristio *Filozofijom Renesanse* Vladimira Filipovića kao predloškom pri pisanju toga dijela svoje *Povijesti filozofije*.

³ Usp. Miro Vrgoč, »Fra Bonifac Badrov (1896–1974). Život i rad«, u: Bonifac Badrov, *Sabrana djela* III (1997), pp. I–XXI, na p. XII.

⁴ Badrov, »Povijest filozofije«, u: Bonifac Badrov, *Sabrana djela* III (1997), pp. 83–276, na p. 85. Nadalje u bilješkama: Badrov, *Povijest filozofije*.

⁵ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, p. 85.

⁶ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, pp. 85–86.

1. Renesansna filozofija

Neveliko izvješće o renesansnoj filozofiji (1450–1600) nalazi se na početku trećeg dijela *Povijesti filozofije* naslovljenog »Moderno doba«. ⁷ Badrov navodi preduvjete za pojavu renesansne filozofije koji se daju svesti na specifična strujanja u *društvu* (znanstvena otkrića i nova religiozna strujanja, razvoj književnosti i umjetnosti te pad Carigrada 1453. godine) i nova strujanja u *filozofiji* – drukčiji komentari Platonovih i Aristotelovih tekstova, zalaz skolastičke filozofije. Ta su strujanja na početku Novoga vijeka iznjedrila nove međusobno sasvim dispartne renesansne filozofske sustave sa samo jednim zajedničkim obilježjem: »borba protiv skolastičke filozofije«. ⁸

U strukturi renesansne filozofije Badrov razlikuje četiri smjera: *obnova starih sustava*, *filozofija prirode*, *politička filozofija* i *skepticizam*. Za svaki od spomenutih smjerova renesansne filozofije Badrov navodi predstavnike i njihove značajnije misli. Slična podjela može se naći i u drugih autora koji su pisali o renesansnoj filozofiji, a razlike su nerijetko samo u tom što jedni pojedinog filozofa stavljaju u jednu skupinu, a drugi u sasvim drugu, što ću pomnije razjasniti u trećem dijelu rada.

Renesansna *filozofija prirode* razvija se iz nezadovoljstva Aristotelovim naukom o prirodi, kako kaže Badrov, i iscrpljuje u isticanju subjektivnosti osjetnih kvaliteta i nužnosti mehaničko-matematičkog kvantitativnog tumačenja prirode. Rađanje je to eksperimentalne metode za koju su, tvrdi Badrov, najviše zaslužni Škotova metafizika i Ockhamova nominalistička logika. Ivan Duns Škot (1266–1308) eliminirao je iz filozofije mnoge kvazifilozofske probleme, a William Ockham (1287–1347) opće pojmove sveo na 'imena' (*nomina*). U ovoj skupini renesansnih filozofa, zapravo polihistora nalaze se od znanstvenikā Johannes Kepler (1571–1630) i Galileo Galilei (1564–1642), a od filozofā: Bernardino Telesio (1508–1588), Giordano Bruno (1548–1600) i Tommaso Campanella (1568–1639). ⁹

Renesansna *politička filozofija* iscrpljuje se u novim nazorima o državi kao onoj koja ima cilj u samoj sebi, bez moralnih skrupula (Niccolò Machiavelli, 1469–1527), viziji idealnih država (Thomas Morus, 1478–1535) i novim nazorima o teoriji prirodnog i međunarodnog prava (Hugo Grotius, 1583–1645), ¹⁰ dok *renesansni skepticizam* u prvom redu podrazumijeva metafizički skepticizam (Michel Montaigne, 1533–1592), ali i krajnosti: ništa se ne može znati, pa čak

⁷ Badrov, *Povijest filozofije*, pp. 182–188. Usp. opasku priređivača na p. 276: »Tekst *Povijesti filozofije* je gotovo kompletno uspoređen i strukturiran prema izvornom rukopisu.«

⁸ Ibid., p. 182.

⁹ Usp. *ibid.*, pp. 185–186.

¹⁰ Usp. *ibid.*, pp. 186–187.

ni to da se ništa ne zna (Francisco Sanchez, 1552–1632). Skepticizam ima pozitivan učinak na temeljitije promatranje čovjeka i njegovih spoznajnih moći.¹¹

Od smjerova koji idu za *obnovom starih sustava* Badrov se bavi *neostoicizmom* (Justus Lipsius ili Joost Lipps, 1547–1606), *hedonizmom* (Lorenzo Valla, oko 1407–1457; Petrus Gassendi, 1592–1655) i *novoplatonizmom* kojem posvećuje najviše prostora. O svakom predstavniku renesansnog novoplatonizma donosi tek po jednu rečenicu: Georgios Gemistos Plethon (1360–1452), Basilius Bessarion (oko 1403–1472), Marsilio Ficino (1443–1499), Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494) i Nicolaus Cusanus (1401–1464) te spominje hrvatske renesansne filozofe Dragišića, Benkovića i Petrića. Ističe kako su renesansni filozofi novoplatonovskog smjera u prvi plan stavljali Platonov autoritet (protiv Aristotela), ali i to kako je renesansni platonizam zapravo *eklektički novoplatonizam*.¹²

Antički novoplatonizam (3–4. st.) pretežno obnavlja Platonovu filozofiju, iako ima i elemente Aristotelove filozofije, stoicizma, skepticizma, epikurejstva, pitagorejstva i mistike.¹³ Ukoliko antički novoplatonizam iz Platonovih (i drugih) teorija, sustava, stilova i sl. probire, prihvaća i primjenjuje ono što mu se čini najprikladnije, utoliko je *eklektički*. Iako, ali i s obzirom na to da Badrov ne propituje izvore i izvornost renesansnog platonizma, trebalo bi možda propitati: je li svojom tvrdnjom da je *renesansni platonizam* zapravo *eklektički novoplatonizam* Badrov htio ustvrditi da renesansni filozofi eklektički preuzimaju teorije antičkog novoplatonizma, ili je pak, možda, mislio da (renesansni) platonizam *poput* antičkog novoplatonizma eklektički pristupa Platonovu djelu – stvarajući na taj način vlastitu kompilaciju Platonova mišljenja?

2. Hrvatski renesansni mislioci u Badrovljevoj Povijesti filozofije

2.1. Juraj Dragišić

U kratkom izlaganju o Jurju Dragišiću Badrov već u naslovu navodi godinu Dragišićeve smrti: 1520, ali ne i rođenja; s pravom, jer se ona neizravno određuje prema datumima iz biografije mladoga redovnika, kako je to kasnije izveo Bazilije Pandžić:

»U svom djelu *De natura angelica* Dragišić kaže, da je imao 23 godine, kad je napisao jedan spis u obranu kardinala Bessariona protiv Jure iz Trapezunta. A

¹¹ Usp. *ibid.*, pp. 186–188.

¹² Usp. *ibid.*, pp. 182–184.

¹³ Usp. Redakcija i Stipe Kutleša, »Neoplatonizam (novoplatonizam)«, u: Stipe Kutleša (ur.), *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), p. 803.

kako je ona rasprava bila između 1469. i 1471., možemo zaključiti, da je Dragišić rođen oko god. 1445. Nije mogao biti kasnije rođen, jer je zaređen za svećenika 1469. A po ondašnjim konstitucijama franjevačkog reda, da netko bude ređen morao je umrijeti u 25 godinu. Dakle, Dragišić nije mogao biti rođen poslije 1445.«¹⁴

Dalje Badrov piše kako je Dragišić »poznat u svjetskoj literaturi pod imenom Georgius Benignus Salviatius«, a Erna Banić-Pajnić spominje i druge inačice Dragišićeva imena: Georgius de Argentina, Georgius Benignus de Feliciis, Georgius Graecus de Bosnia, Georgius Macedo, Dobrotić, Dobretić i Dragišić.¹⁵

Badrov dakako izvještava o Dragišićevu bosanskom podrijetlu: »rodom iz Srebrenice u Bosni«. Tu je činjenicu Pandžić u svojoj temeljnoj studiji o Dragišiću dodatno potkrijepio.¹⁶ Pandžić¹⁷ i Zdravko Šundrica¹⁸, svaki na temelju svojih arhivskih istraživanja, dokazali su da je netočan podatak kako Dragišić »iz Dubrovnika, kamo je došao u franjevački red kao dječak, odlazi na studije u Italiju, Francusku i Englesku«.¹⁹

¹⁴ Bazilije Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)«, *Dobri pastir* 26/1–2 (1976), pp. 3–27, na p. 6. Uz Pandžića, čiji je članak prva Dragišićeva intelektualna biografija, spomenimo i doktorsku disertaciju: Ferdinand Stipe Čavar, *Giorgio Benigno Salviatius, OFM Conv. Juraj Dragišić, c. 1444–1520. Profilo bio-bibliografico* (Roma: Tipografia »La Rocca«, 1977). Čavar iz ondašnjih redovničkih konstitucija i običaja zavjetovanja i ređenja izvodi 1444. kao moguću godinu Dragišićeva rođenja (pp. 18–19). Značajan doprinos istraživanju Dragišićeva života i rada dao je Zdravko Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 25/4 (1982), pp. 11–41, potom Ivica Martinović u člancima: Ivica Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, *Dubrovnik* 6/4 (1995), pp. 213–232; »Dva dragocjena a nezapažena prinosa hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, *Filozofska istraživanja* 16/2 (1996), pp. 509–527.

¹⁵ Usp. Erna Banić-Pajnić, »Dragišić, Juraj«, u: Stipe Kutleša (ur.), *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), p. 248. De Feliciis (Urbino) i de Salviatius (Firenca) imena su talijanskih plemićkih obitelji u Urbinu i Firenci što su prigrllile Dragišića, o čem usp. Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)« (1976), p. 26. Spomenimo i to da je Martinović likovnim prilogom u svom članku potkrijepio da su dubrovačka vlastela uglednog franjevca u svojim službenim dokumentima nazivala *Dragišić*, pa su prema tome Dobrotić i Dobretić naknadne kroatizacije latinskoga prezimena *Benignus*, za koje ne postoje arhivske potvrde u kasnorenesansnom Dubrovniku. Usp. Ivica Martinović, »Dva dragocjena a nezapažena prinosa hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću« (1996), u poglavlju »Prezime Dragišić i toponim Srebrenica u odlukama dubrovačkih vijećnika«, pp. 520–523.

¹⁶ Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)« (1976), pp. 4–5; o istom u leksikonskim natuknicama: Ljerka Schiffler-Premec, »Dragišić, Juraj«, u: Trpimir Macan (ur.), *Hrvatski biografski leksikon* 3 (1993), p. 556; Erna Banić-Pajnić, »Dragišić, Juraj«, *Filozofski leksikon* (2012), p. 248.

¹⁷ Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)« (1976), p. 7: »Dosada se općenito držalo, da je Dragišić kao dijete pobjegao ispred Turaka u Dubrovnik i ondje po svoj prilici postao franjevac. Međutim, sada je jasno, da je on već u Srebrenici, odnosno usorskoj kustodiji, postao franjevac i kao franjevac pobjegao ispred Turaka.«

¹⁸ Usp. Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik« (1982), pp. 13–16.

¹⁹ Danko Grlić, *Leksikon filozofa* (Zagreb: Naprijed, 1983), p. 103.

Točno, ali ne i sasvim precizno, Badrov navodi da je Dragišić »studirao u Italiji, Parizu i Oxfordu«. Pandžić pak dokazuje da je studij u Ferrari započeo 1464. u trajanju od 5 godina te da je po svoj prilici studirao i na drugim učilištima: Pavlji, Bolonji i Padovi, kasnije u Rimu, Oxfordu i Parizu.²⁰ Čavar, pozivajući se na *Artis dialectices praecepta vetera ac nova* (1520), nabraja niz od deset gradova (Rim, Pariz, Oxford, Firenca, Bolonja, Pavia, Padova, Urbino, Ferrara i opet Rim) za koje smatra da nisu poredani niti logički niti kronološki.²¹

Badrov je zabilježio i to da je Dragišić bio član *Platonove akademije* Georgiosa Gemistosa Plethona (1360–1452). Svrstavajući Plethona među renesansne novoplatonovce Badrov navodi: »Plethon je 1440. u Firenzi osnovao Platonovu akademiju i tako stvorio temeljne pretpostavke za proučavanje Platonove filozofije.«²²

Iako Badrov naglašava da je Dragišić bio »učenik kardinala Basiliusa Bessariona« (1403–1472), znamo da to ne vrijedi u doslovnom smislu: nije mu Bessarion bio profesor na studiju, nego se nakon završenih studija Dragišić, i sam izbjeglica pred Turcima, približio izbjegličkom krugu Grka okupljenih oko kardinala Bessariona u Rimu.²³ Taj bizantski teolog, filozof i humanist važan je širitelj grčke filozofije i kulture u Italiji te posebno Platonove filozofije, te donekle važan i za Hrvate,²⁴ zahtijevao je kritičku reviziju najradikalnijih oblika aristotelizma.²⁵ Badrov kaže tek toliko da je Bessarion spajao Platonovu misao s kršćanskom ideologijom.²⁶ Povezanost Dragišića i kardinala Bessariona učvrstila se nakon što je Dragišić napisao jedan omanji spis u kardinalovu obranu.²⁷

²⁰ Usp. Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)« (1976), pp. 7–10.

²¹ Čavar, *Giorgio Benigno Salviati* (1977), p. 27.

²² Badrov, *Povijest filozofije*, p. 182.

²³ Usp. Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)« (1976), p. 8.

²⁴ Usp. Lovorka Čoralić, »Kardinal Bessarion i Hrvati«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40 (1998), pp. 143–160; Ivo Banac, *Acta turcarum. Zapisi s putovanja po Turskoj* (Zagreb: Durieux, 2006), pp. 95–104, pri čem u eseju o Bessarionu spominje Dragišića; Zdenka Janeković-Römer, »O utjecaju bizantske kulture u renesansnom Dubrovniku i Dalmaciji«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 44 (2006), pp. 7–24; Zoran Plaić, »Kardinal Bessarion, erudit i mecena, i njegova veza s Hrvatskom i franjevcima Bosne Srebrne«, *Bosna franciscana* 18/32 (2010), pp. 113–118.

²⁵ Usp. »Besarion (Bessarion), Bazilije«, *Filozofski leksikon* (2012), pp. 110–111.

²⁶ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, p. 182.

²⁷ Usp. Ivica Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić« (1995), pp. 214–215, 216, 220, 227–230; Ivica Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011), pp. 19–21), gdje autor dokazuje kako je Dragišić u hrvatsku književnost i filozofiju uveo obranu (*defensio*) kao izgrađenu književnu vrstu. U potonjoj knjizi u prilog toj tvrdnji on navodi Dragišićeve obrane kardinala Bessariona, Giovannija Pica della Mirandole, Girolama Savonarole te Johannesa Reuchlina i židovskih knjiga. Uz to zaključuje da je Dragišić bio privržen dijalogu kao svom književnovrskom izboru.

Iz Badrovljeve *Povijesti filozofije* doznajemo i to da je Dragišić bio »profesor filozofije na sveučilištu u Pizi«. Badrov spominje samo ovu profesuru, dok Pandžić kasnije iz franjevačkih vrela crpi da je bio profesor i u Urbinu, Firenci i Rimu (pa i učitelj mladeži u Dubrovniku), »voljen od svojih učenika, a cijenjen od kulturnih ljudi«. ²⁸ Dragišićeve profesure posebno dokumentira Čavar: Urbino, Firenca i Piza (1475–1494) te Rim nakon povratka iz Dubrovnika. ²⁹

I konačno, s obzirom na Dragišićev životopis, ne upuštajući se ni u kakvo datiranje, Badrov izvještava da je bio franjevac i naslovni nadbiskup. Dopunimo te oskudne podatke onim što na temelju dosadašnjih istraživanja Banić-Pajnić sažima u leksikonskoj jedinici: Dragišić je još u Bosni pristupio Franjevačkom redu; za svećenika je zaređen 1469. u Bolonji i po svoj prilici tada pristupio franjevcima konventualcima; bio je ravnatelj franjevačkog učilišta u samostanu Sv. Križa u Firenci (1488), provincijal Toskanske franjevačke provincije (izabran 1490), ravnatelj Visokog franjevačkog učilišta u Rimu (imenovan 1503), naslovni biskup Caglija (imenovan 1507), naslovni nadbiskup Nazareta (imenovan 1512). ³⁰ Na V. lateranskom saboru (1512–1517) sudjelovao je u svojstvu člana komisije za dogmatska i moralna pitanja. Uz to je napisao prijedlog reforme julijanskog kalendara te još za trajanja sabora kao član rimske teološke komisije napisao apologiju židovskih knjiga. ³¹ Iako ga je na prijedlog Senata dubrovački nadbiskup Giovanni Sacco (1490–1505) imenovao vikarom Dubrovačke nadbiskupije 1496. godine, nikad nije nastupio na tu dužnost. ³²

S obzirom na filozofske teme o kojima je Dragišić pisao, Badrov priopćuje tek to da se franjevac iz Srebrenice »bavio specijalno logičkim problemima« i nabraja tri njegova logička djela: »*Logica nova secundum mentem Scoti* (1480), *Volumen de dialectica nova* (1489) [Badrov pogrešno navodi godinu tiskanja druge logike, jer je ona tiskana 1488.] i *Artis dialecticaes praecepta vetera ac nova* (1520)«. ³³ Opisujući ranorenesansnu filozofsku produkciju u Hrvata,

²⁸ Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)« (1976), p. 25.

²⁹ Usp. Čavar, *Giorgio Benigno Salviati* (1977), pp. 35–49, 54.

³⁰ Usp. Banić-Pajnić, »Dragišić, Juraj«, *Filozofski leksikon* (2012), p. 248.

³¹ Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić« (1995), pp. 226–227.

³² Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik« (1982), pp. 23–26. Usp. Martinović, »Dva dragocjena a nezapažena prinosna hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, *Filozofska istraživanja* 16/2 (1996), u poglavlju »Tri dubrovačka razdoblja Jurja Dragišića u znanstvenoj obradi Zdravka Šundrice«, pp. 515–520.

³³ Badrov, *Povijest filozofije*, p. 183. Inače, cjeloviti naslovi ovih Dragišićevih djela glase: *Logica nova secundum mentem Doctoris subtilis et beati Thomae Aquinatis aliorumque realistarum* (Florentiae, 1480); *Volumen de dialectica nova secundum mentem S. Thomae de Aquino* (Florentiae, 1488); *Artis dialecticaes praecepta vetera ac nova miro artificio conscripta* (Excussum in Alma urbiu[m] principe Roma apud Iacobu[m] Mazochiu[m], 1520).

Martinović je istaknuo: »Prvo tiskano filozofsko djelo, *Dialectica nova* (1488), potjecalo je iz pera Jurja Dragišića.«³⁴ Taj prvi spis koji je Dragišić tiskao kao udžbenik iz logike namijenjen je Dragišićevim učenicima Giovanniju i Pietru, sinovima Lorenza Medicija. Dok je boravio u Dubrovniku, Dragišić je pripremao novi udžbenik iz logike *Artis dialectices praecepta vetera ac nova* (1520) u dijaloškom obliku s kratkim naslovljenim poglavljima.³⁵

Na kraju svog prikaza o Dragišiću Badrov upućuje na Zimmermannov članak »Juraj Dragišić kao filozof humanizma« iz 1923. godine.³⁶ Iako se svi podaci o Dragišiću koje nalazimo u Badrovljevu osvrtu mogu naći i u Zimmermannovu članku (izuzev, da je Dragišić bio naslovni nadbiskup), Badrovljevo spominjanje Zimmermannova članka tek je uputbeno.

2.2. Benedikt Benković

O Benediktu Benkoviću³⁷ Badrov piše vrlo kratko.³⁸ Kao godinu njegove smrti spominje 1522. Filipović pak bilježi da je Benković preminuo 1525,³⁹ a Marija Brida na osnovi dostupnih dokumenata piše ovako:

»Može se prema tome sa sigurnošću reći, da Benedikt Benković potječe iz Sjeverne Dalmacije i da je živio u zadnjoj trećini XV i prvoj četvrtini XVI stoljeća. — Iz Nekrologija franjevačke provincije u Beču proizilazi da je umro u Judenburgu 1523. god. Također u spisu od 24. septembra 1523. kojim Česi iz samostana sv. Bernardina u Wroclawu (Wratislava, Breslau) odgovaraju na neke prigovore Sasa, što se odnose na djelatnost B. B., se kaže: 'Benković je međutim već duže vremena mrtav i nitko ga se ne treba bojati.' Krajem 1522. još se međutim znade za njegovu djelatnost... Tako se može uzeti da je Benedikt Benković rođen circa 1460. god. u okolici Zadra (uključujući u nju i Pag), gdje je tada živio plemićki rod tog imena.«⁴⁰

³⁴ Usp. Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (2011), p. 11.

³⁵ Usp. ibid, pp. 20–21.

³⁶ Stjepan Zimmermann, »Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salviatis) kao filozof humanizma«, *Rad JAZU* 227 (1923), pp. 59–79.

³⁷ Benedictus Bencovich, Begna, Benedeto da Pago. Usp. »Benković, Benedikt«, *Filozofski leksikon* (2012), p. 104.

³⁸ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, p. 183. Iako u prethodnom tekstu stoji *Benko*, u napisu o Benkoviću dva puta piše *Branko*. Očito se radi o previdu priređivača.

³⁹ Usp. Vladimir Filipović, *Filozofija Renesanse i odabrani tekstovi filozofa* (Zagreb: Matica hrvatska, 1956), p. 117.

⁴⁰ Marija Brida, *Benedikt Benković* (Beograd: Institut društvenih nauka, 1967), p. 13. U *Hrvatskom biografskom leksikonu* u natuknici o Benkoviću Brida iz dostupnih dokumenata i podataka iz *Analecta Franciscana* zaključuje da je Benković preminuo 1522. Usp. Brida, »Benković, Benedikt (Bencovich, Benedictus, Begna, Benedetto, Benedetto da Pago)«, *Hrvatski biografski leksikon* 1 (1983), p. 658.

Badrov dalje piše da je Benković iz Zadra i da je bio profesor filozofije na Sorboni u Parizu, a Filipović i Brida navode njegovu titulu *monarcha scientiarum* (»prvak znanosti«).⁴¹ Ovdje je Badrov, kao i Filipović, pod utjecajem domaće literature XIX. i XX. st. gdje je Benković prikazan nekritički, kako kaže Brida, jer ga nema na popisu profesora pariškog sveučilišta, i nastavlja:

»Vjerojatno je već od 1498. predavao teologiju u Rimu i stanovao u samostanu sv. Bonaventure.«⁴²

»Zastupao je antiaristotelovsko stajalište tumačeći Duns Scotove komentare Aristotelovim logičkim djelima«, sažima Badrov. Brida podsjeća kako je Benković za potrebe studenata priredio priručnik škotističke logike *Scoticae subtilitatis epidicticon* koji, objavljen 1520. u dva sveska, sadržava spise različitih škotističkih autora. Ona naglašava da je Benković jedan od prvih hrvatskih istraživača i izdavača škotističke filozofije. Prilagođuje škotistički voluntarizam i formalizam interesima i potrebama renesanse, a svojim je istraživanjem i širenjem misli Duns Škota stekao ugled istaknuta škotista svog vremena.⁴³

Badrov u svojoj *Povijesti filozofije* 1959. godine, kao i Filipović u *Filozofiji Renesanse*, piše kako rukopisi Benkovićevih djela još nisu pronađeni, a mi danas, zahvaljujući prije svega istraživanjima Marije Brides, u elektroničkoj inačici Jurićeva kataloga hrvatskoga neolatinizma na stranicama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, nalazimo ova dva tiskana djela:

Habes hoc in tantillo ... Scoticae subtilitatis epidicticon videlicet Predicamentorum, Perihermenias, Elenchorum Priorumque libros / per eminentissimum... monarcham Benedictum Bencouich... restitutos... (Papiae: impresse per Iacob Paucidrapium de Burgofranco, 1520); 248 pp., [2] ff.; 8°.

Brida izvještava da je Benković za potrebe svojih studenata priredio jedan priručnik škotističke logike, u kojem se nalazilo ono što se iz tog predmeta tad učilo na visokoškolskim franjevačkim zavodima.⁴⁴

Navigium Beatae Mariae Virginis [Lugduni: Johannes Trechsel, ca. 1498]; [24] f.; 8°.

Brida zaključuje da se ovaj spis sakralnog karaktera, zamišljen kao sadržaj korizmenih razmatranja, smatra, sa znatnom vjerojatnošću, originalnim djelom Benedikta Benkovića.⁴⁵

⁴¹ Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), p. 117.

⁴² Brida, »Benković, Benedikt«, *Hrvatski biografski leksikon* 1 (1983), p. 658.

⁴³ Usp. *ibid.*, pp. 658–659.

⁴⁴ Usp. Brida, *Benedikt Benković* (1967), pp. 20–21; Brida, »Benković, Benedikt«, *Hrvatski biografski leksikon* 1 (1983), p. 659.

⁴⁵ Usp. Brida, *Benedikt Benković* (1967), p. 31.

2.3. Frane Petrić

Frane⁴⁶ Petrić najpoznatiji je hrvatski renesansni filozof, kaže Badrov i pritom navodi dva oblika njegova imena i prezimena: *Franciscus Patricius* i *Francesco Patrizi*.⁴⁷ U *Filozofskom leksikonu* nalaze se i ovi oblici imena: Franciscus Patritius, Patrizzi, Petris, Petriš, Petrišević.⁴⁸ Badrov navodi godinu smrti: 1597, ali ne i godinu Petrićeva rođenja (kao ni Dragišićevu ni Benkovićevu). Za druge (strane) renesansne filozofe navodi i godinu rođenja. Možda želi izbjeći nedoumice oko godine rođenja pojedinih hrvatskih renesansnih filozofa.

Badrov dalje piše kako je Petrić, »rodom iz Cresa, studirao na sveučilištima u Mlecima i u Padovi«. ⁴⁹ Danas o Petrićevu školovanju više znamo, kako svjedoči natuknica Ljerke Schiffler u *Filozofskom leksikonu*:

»P. je školovanje započeo u Cresu <...> U Veneciji se školovao za trgovca, ali je ubrzo otišao u privatnu školu svećenika Andrije Firentinca. Uz Vlačićevu pomoć otišao je u Ingolstadt, gdje je učio grčki <...> Od 1547. u Padovi je nastavio studij medicine, ali ga je ubrzo napustio i posvetio se filozofskim i matematičkim studijima.«⁵⁰

Uz te oskudne podatke, Badrov dodaje samo ovo o Petrićevim profesurama: »Bio je profesor Platonove akademije u Ferrari, zatim u Rimu, gdje je i umro.«⁵¹ Danas znamo da je Petrić Platonovu filozofiju predavao na Sveučilištu u Ferrari do odlaska u Rim (1592) gdje je na sveučilištu Sapienza također predavao filozofiju (1592–1597).⁵²

Pišući o Petriću Badrov interpretira sljedeći Filipovićev tekst iz *Filozofije Renesanse*:

»Kako već spomenusmo i Überweg ga smatra pretečom i učiteljem Giordana Bruna. Bruno je poznao Petrićevu filozofiju, a da su mnoge misli Brunove naprosto prihvaćene misli Petrićeve, to je očito <...> A i njegov jak utjecaj na velikoga prirodoslovnoga mislioca i njegovog suvremenika Bernardina Telezija je također već povijesno i kritički utvrđen.«⁵³

⁴⁶ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, pp. 183–184. Kod Badrova stoji *Franjo*.

⁴⁷ »Patrizi« u zagradama u: *Povijest filozofije* (1997), p. 183; »Patrizzi« u zagradama u: *Kozmologija* (1997), p. 363.

⁴⁸ Usp. Ljerka Schiffler-Premec, »Petrić, Frane«, *Filozofski leksikon* (2012), p. 878.

⁴⁹ Badrov, *Povijest filozofije*, p. 183.

⁵⁰ Schiffler-Premec, »Petrić, Frane«, *Filozofski leksikon* (2012), p. 879.

⁵¹ Badrov, *Povijest filozofije*, p. 183.

⁵² Usp. Schiffler-Premec, »Petrić, Frane«, *Filozofski leksikon* (2012), p. 878.

⁵³ Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), p. 118.

U Badrova tekst glasi ovako:

»Überweg smatra Petrića pretečom i učiteljem Giordana Bruna. On je utjecao i na drugog renesansnog mislioca Bernardina Telesia (B. Telesius).«⁵⁴

Badrov u popisu literature za svoju *Povijest filozofije* navodi djelo *Grundriss der Geschichte der Philosophie* Friedricha Überwega. Nažalost ne navodi ni godinu tiskanja ni izdanje. Primjerice, u nama dostupnom, devetom izdanju Überwegove povijesti Petrić i Telesio spominju se kao oni koji su pokušali izmijeniti Aristotelovu fiziku i metafiziku, dok se Bruno dovodi u svezu sa Sebastijanom Bassom:

»In der Bekämpfung der aristotelischen Physik und Metaphysik und dem Versuch einer Reformation dieser Doctrinen kommen mit Telesius und Patritius in etwas späterer Zeit unter Andern auch überein: Sebastian Basso (*Philosophia naturalis adv. Aristotelem*, Geneve 1621), dessen mathematische Atomistik sehr an die Giordano Brunos erinnert.«⁵⁵

A *Grundriss* u dvanaestom izdanju zauzima novi stav o odnosu Petrića i Bruna:

»Sein [= Brunos] Verhältnis zu zeitgenössischen Philosophen, wie etwa Patrizzi, ist weniger klar <...>«⁵⁶

O međuodnosu Telesija i Petrića tvrdi se ovako:

»Von Telesius abhängig, aber noch mehr vom Neuplatonismus beeinflusst ist die Lichtmetaphysik des Franciscus Patritius, geb. zu Clissa in Dalmatien.«⁵⁷

Valja uočiti kako su Telesio i Bruno svoja glavna djela napisali prije glavnih Petrićevih djela. A i Badrov, pišući u *Povijesti filozofije* o Telesiju i Brunu kao predstavnicima renesansne filozofije prirode, neopravdano propušta pridružiti im Petrića i razmotriti njihove uzajamne utjecaje.

U svojoj *Povijesti filozofije* Badrov svrstava Giordana Bruna (1548–1600) među renesansne filozofe, i to smjer *filozofija prirode*.⁵⁸ Izvještava da je u Rimu spaljen kao heretik. Izdvaja dva njegova djela: *De causa, principio et*

⁵⁴ Badrov, *Povijest filozofije*, p. 184.

⁵⁵ Friedrich Überweg, *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Dritter Theil. Die Philosophie der Neuzeit bis zum Ende des achtzehnten Jahrhunderts* (Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1901⁹), p. 51.

⁵⁶ Friedrich Überweg, *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Dritter Teil. Die Philosophie der Neuzeit bis zum Ende des achtzehnten Jahrhunderts* (Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1924¹²), p. 50.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 44.

⁵⁸ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, p. 186.

uno (1584) i *De monade, numero et figura* (1591). Iznosi nekoliko njegovih teza: Bog (*natura naturans*) jest princip, jedinstvo, supstancija stvari; immanentan je svijetu, jedinstvo svih opreka i u svemu sav sadržan; sve je u Bogu i iz Boga; iz Boga, bez vremenskog stvaranja, sve proizlazi unutrašnjom nuždom. Naprotiv, svijet (*natura naturata*) razvijeno je božanstvo; svemir je živo biće; stvari su tek modifikacije jedne supstancije; kozmička duša prožima sve i stvara ljepotu i harmoniju u prirodi (estetski panteizam). Zlo doprinosi harmoniji svijeta (optimizam); stvari se sastoje od beskonačno mnogo elemenata (monada, minima); najviša monada jest Bog. Badrov dalje navodi kako je Bruno utjecao na Spinozu (panteistički sustav) i Leibniza (monade). Na drugom mjestu u *Povijesti filozofije*⁵⁹ spominje ga, uz druge filozofe, kao onog koji je pod utjecajem stoicizma, a u *Kozmologiji*⁶⁰ pak kao predstavnika panteizma. Bernardino Telesio (1508–1588) i Tommaso Campanella (1568–1639) zastupaju (renesansnu) empirijsku filozofiju prirode.⁶¹ Badrov ističe kako je svoj nauk o prirodi Telesio izložio u djelu *De rerum natura juxta propria principia* ističući potrebu samostalnog proučavanja prirode bez obzira na Aristotela.⁶²

O djelu *Discussiones peripateticæ* Badrov kaže da Petrić njime pobija Aristotelovu filozofiju i smatra da je platonizam bliži kršćanskoj misli od aristotelizma. Badrov se malo podrobnije osvrće na Petrićevo djelo *Nova sveopća filozofija* (1591). Navodi u potpunosti latinski naslov ovog djela⁶³ kako bi time sugerirao i njegov sadržaj te podsjeća kako je Petrić u ovom djelu iznio »svoj filozofski nazor na svijet«.⁶⁴

Dok je u iznošenju filozofskih postavki druge dvojice hrvatskih renesansnih filozofa, Dragišića i Benkovića, oskudan, za Petrića Badrov donosi nešto više podataka. To se prije svega odnosi na Petrićevu metafiziku svjetla, kako je to već Überweg istaknuo. Badrov ovako:

»Petrić naučava da je svjetlo (*lux*) prvotni uzrok i princip svih stvari kao i svake spoznaje, da je ono svejedinstvo (*unomnia*). Svjetlo je nematerijalna supstancija stvari, jer ono egzistira po sebi; ono je Bog. Svjetlo stvara život, duh, dušu, tijelo, dakle, čitavu prirodu. Sva je priroda oduhovljena (panpsihizam). Prostor je postojao prije svijeta neovisno o stvarima. Ipak postojanje stvari ne može se rastaviti od prostora. Prostor je nematerijalno tijelo (*corpus incorporeum*).

⁵⁹ Usp. *ibid.*, p. 116.

⁶⁰ Usp. Badrov, *Kozmologija* (1997), p. 402.

⁶¹ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, p. 185.

⁶² Usp. *ibid.*

⁶³ *Nova de universis philosophia, libris L comprehensa, in qua Aristotelica methodo non per motum sed per lucem et lumina ad primam causam ascenditur, deinde nova quadam ac peculiari methodo Platonica rerum universitas a Deo deducitur.*

⁶⁴ Badrov, *Povijest filozofije*, p. 183.

Budući je svjetlo princip svega, ono je svuda u svemiru (*omnilucentia*): odatle ljepota i harmonija u svijetu.«⁶⁵

Dalje, zbog stava o prostoru kao onom koji je postojao prije svijeta, neovisno o stvarima, Badrov u *Kozmologiji* Petrića smješta među mislioce koji imaju ultrarealističko mišljenje o prostoru. Prema Badrovu ovi mislioci na ovaj ili onaj način zastupaju stav: »Prostor je zasebna, neka apsolutna i beskonačna realnost, različita od svih drugih tjelesnih realnosti.«⁶⁶ Badrovljev odgovor misliocima koji zastupaju ovaj stav glasi:

»Ako bi prostor bio posebna realnost, morao bi biti u drugom prostoru, ovaj pak u nekom trećem i tako do u beskonačnost. To je apsurd <...> Neispravno je identificiranje prostora s Božjom neizmjenjivošću. Naime, dok je prostor ekstenzivan i djeljiv, Božja neizmjenjivost, kao atribut, nije ništa drugo, nego sama bit Božja promatrana s jednog odgovarajućeg stajališta: a ona je nepromjenjiva. Prema tome, ovom identifikacijom asocira se Bogu ekstenzija i djeljivost, a to je apsurd.«⁶⁷

3. Badrov i Filipovićeve Filozofija Renesanse

U ovom poglavlju usporedit ćemo djelo *Filozofija Renesanse* (1956) Vladimira Filipovića i Badrovljev prikaz renesansnih misaonih gibanja (1959).

Iako Badrov postavlja vlastiti okvir i misaonu poruku u izlaganju životopisa i karakterističnih gledišta renesansnih filozofa, očito slijedi peto poglavlje »Borba autoriteta« Filipovićeve knjige.⁶⁸ Vidljivo je to iz Filipovićeve i Badrovljeve linije izlaganja. Badrov izostavlja ono što je Filipović pisao o averoizmu i aleksandrizmu »kao borbi za prevladavanje skolastičkog aristotelizma i pripremanje preko njegovih prirodnoznanstvenih spisa osnove za novu filozofiju prirode«,⁶⁹ ali preuzima navode o Lippsu, Valli i Gassendiju, i to upravo ovim redosljedom.⁷⁰ Za razliku od Filipovića koji Kuzanskoga smješta među renesansne filozofe prirode, Badrov ga smješta među novoplatonovce i ističe da je »jedan veliki predstavnik renesansnog platonizma«.⁷¹

⁶⁵ Usp. *ibid.*, p. 184.

⁶⁶ Badrov, *Kozmologija* (1997), p. 363.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), pp. 33–47; Badrov, *Povijest filozofije*, pp. 182–184.

⁶⁹ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), p. 40.

⁷⁰ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), pp. 41–44; Badrov, *Povijest filozofije*, p. 184.

⁷¹ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), pp. 51–52; Badrov, *Povijest filozofije*, p. 184.

Za trojicu hrvatskih renesansnih filozofa, Dragišića, Benkovića i Petrića, Badrov kao predložak koristi četrnaesto poglavlje »Hrvatski renesansni mislioci u sklopu svjetske filozofske misli« Filipovićeve knjige.⁷² Doduše, u tom poglavlju Filipović još, u bar po jednom odlomku, obrađuje Nikolu Gučetića, Grgura Budisaljčića, Jurja Dubrovčanina, Antuna Meda, zatim nešto iscrpnije Marka Marulića i Matiju Vlačića Ilirika te, začudo, Ruđera Boškovića koji je djelovao u 18. stoljeću.

Kad se usporedi Badrovljev tekst o Dragišiću s Filipovićevim,⁷³ uočava se sadržajna i stilska sličnost, ali i to da je Badrovljev tekst višestruko kraći. Ono što Badrov spominje, a ne nalazi se kod Filipovića jest to da je Dragišić bio franjevac i naslovni nadbiskup, da je Bessarion bio kardinal te da je Zimmermann napisao »studiju« o Dragišićevoj logici.

Što se tiče teksta o Benkoviću, on je konstrukcijom rečenice gotovo istovjetan onom kod Filipovića, s tim da je opet daleko kraći – stegnut na svega tri rečenice.⁷⁴

Kad se usporede tekstovi o Petriću u Filipovićevoj *Filozofiji Renesanse* i Badrovljevoj *Povijesti filozofije*,⁷⁵ daje se zaključiti da Badrov uglavnom slijedi Filipovićeve prikaz u iznošenju općih podataka – sve do spomena djela *Nova de universis philosophia*, za koje Filipović kao godinu izdanja u tekstu pogrešno navodi 1581. godinu, ali u *Ispravci* na kraju knjige navodi točnu godinu, dok Badrov točno bilježi 1591.⁷⁶

Dalje se u prikazu o Petriću Badrov oslanja na drugi predložak. Budući da Badrov u popisu literature navodi Bazalino djelo *Povijest filozofije*, provjerali smo i našli kako Bazala piše dosta opširno o Franji Petriću.⁷⁷ Nakon vrlo kratkog životopisa tumači temeljne postavke Petrićeva djela *Nova de universis philosophia*. Badrovljev prikaz o Petriću prekratak je i općenit da bi se mogla utvrditi povezanost s Bazalnim poglavljem o Petriću. S druge strane, npr. drugi hrvatski povjesničar filozofije, isusovac Franjo Šanc, drugi svezak svoje *Povijesti filozofije* završava s Cusanusom.⁷⁸

⁷² Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), pp. 115–128, i to na pp. 116–120.

⁷³ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), pp. 116–117; Badrov, *Povijest filozofije*, p. 183.

⁷⁴ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), p. 117; Badrov, *Povijest filozofije*, p. 183.

⁷⁵ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), pp. 117–120; Badrov, *Povijest filozofije*, pp. 183–184.

⁷⁶ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), p. 118; Badrov, *Povijest filozofije*, p. 183. Filipović piše »Patricius« na p. 117, a Badrov »Patritius« na p. 183.

⁷⁷ Usp. Albert Bazala, *Povijest filozofije* II (Globus: Zagreb, 1988), pp. 204–209.

Prvo izdanje: Albert Bazala, *Povijest filozofije*, Svezak II (Zagreb: Matica hrvatska, 1909).

⁷⁸ Franjo Šanc, *Povijest filozofije* II. *Filozofija srednjega vieka* (Zagreb: Knjižnica Života, 1943), pp. 402–406.

U poglavlju »Filozofija prirode« Badrov nešto manje slijedi Filipovića.⁷⁹ Dok Filipović kao preteče nove znanstvene metode (opažanje, indukcija, matematika) ističe Rogera Bacona (1214–1294), spomenutog Cusanusa i još Nikolu Kopernika (1473–1543), dotle Badrov empirističke tendencije pronalazi već u srednjem vijeku (u skolastičkoga prvaka Alberta Velikoga) i dodaje kako su prirodnoznanstvenim proučavanjima pogodovale Škotova metafizika i Ockhamova nominalistička logika, što smo već spominjali na početku rada.⁸⁰ Kao filozofi prirode kod Badrova stoje ovim redom: Kepler, Galilei, Telesio, Campanella i Bruno.⁸¹ Filipović Campanellu smješta među socijalne utopiste i obrađuje zajedno s Morusom,⁸² a Bruna u poglavlje »Klasični filozof renesanse«.⁸³

U poglavlju »Politička filozofija« uz Machiavellija, bez kronološkog poretk, Badrov obrađuje i Grotiusa i Morusa. Filipović pak u poglavlju »Teoretik renesansne političke filozofije« sav prostor posvećuje Machiavelliju,⁸⁴ a u poglavlju »Začetnik teorije međunarodnog prava« govori o Grotiusu.⁸⁵ Renesansni skeptici kod Badrova su Montaigne i Sanchez,⁸⁶ kao i kod Filipovića u istoimenom poglavlju.⁸⁷

Usporedbom se dakle ustanovilo da je Badrov kao predložak za izradu poglavlja o renesansnoj filozofiji imao pred sobom Filipovićevu *Filozofiju Renesanse*. Međutim Badrov nije imao previše povjerenja u Filipovićeve podatke, a nije bio dužan, niti je htio, izbjegavati crkvenu pripadnost renesansnih prvaka. Može se to zaključiti iz toga što Badrov nerijetko donosi drukčije oblike imena filozofa o kojima piše, da posebno obraća pozornost na naslove djela i godinu izdanja, da osobito pazi na latinski jezik i ubacuje ga gdje god može. Čini se da je Badrov pred sobom imao barem još jedno djelo s pomoću kojeg je provjeravao Filipovića.

Zaključak

Pri ocjeni Badrovljeva prikaza renesansne filozofije i hrvatskih filozofa u njezinu okviru valja nam imati na umu to da je Badrov bio neoskolastički filozof 20. stoljeća. On, kao i drugi filozofi ove provenijencije, u metafizici

⁷⁹ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), pp. 48–57; Badrov, *Povijest filozofije*, pp. 185–186.

⁸⁰ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, p. 185.

⁸¹ Usp. *ibid.*, pp. 185–186.

⁸² Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), pp. 85–88.

⁸³ Usp. *ibid.*, pp. 106–114.

⁸⁴ Usp. *ibid.*, pp. 58–64.

⁸⁵ Usp. *ibid.*, pp. 89–95.

⁸⁶ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, pp. 187–188.

⁸⁷ Usp. Filipović, *Filozofija Renesanse* (1956), pp. 96–105.

zastupa teizam, a isključuje panteizam, u epistemologiji zastupa realizam, a zabacuje idealizam i Kantov fenomenalizam, u etici zabacuje apsolutnu autonomiju ljudske ličnosti, ali brani slobodu ljudske volje.⁸⁸ Svakako bi to trebalo imati na umu prilikom procjene napisanog u *Povijesti filozofije*, tim više što renesansna filozofija nastaje na vrhuncu dekadencije skolastičke filozofije, i k tome je povezana s pojavom drukčijeg svjetonazora i morala.

Konačno, valja imati na umu i to da Badrov, iako franjevac, u svojim djelima stavlja razum ispred volje, pa je nekako više u tradiciji Tome Akvinskog negoli Duns Škota. Ali Badrov jedva da spominje renesansnu raspru intelektualistički nastrojenih tomista i voluntarizmu sklonih škotista o primatu razuma ili volje, tematiziranu u pitanju o slobodi ljudske volje, što bi npr. bilo zgodno spomenuti kod Dragišića.⁸⁹ Nije li s gornjeg polazišta renesansna filozofija vrijeme (nepotrebnog) traženja i dekadencije? Tim više što je to jedna eklektička filozofija, barem njezin novoplatonički smjer. Nije li razumljivo da joj se posveti manje prostora?

Badrov je neoskolastik u smislu filozofskog opredjeljenja, ali je i skolastik (školski čovjek, pedagog) u smislu životnog opredjeljenja. Pred sobom ima generacije studenata kojima predaje jednu zaokruženu nauku. U taj posao unosi svu svoju osobnost. Njegov tekst pomno je izbrušen, bez suvišnog obrazlaganja ili uvjeravanja, bez strastvenih apologija, bez pretjerivanja o zabludama protivnika. Dakle utvrdili smo kako Badrov od Filipovića preuzima samo gole činjenice. Sve provjerava i sve dvojbenu ostavlja po strani, ne spominje. Preuzete činjenice stavlja u svoj neoskolastički okvir. Tako npr. Badrov vrlo oprezno zaobilazi brojne neugodne, a nerijetko i dvojbene Filipovićeve opaske o Crkvi. I opet tamo gdje Filipović propušta spomenuti da je neki filozof crkveni čovjek, Badrov reagira. Recimo, dok je u Filipovića Bessarion veliki renesansni mislilac, dotle je u Badrova B. Bessarion *kardinal* i veliki renesansni mislilac. Dakle, imajući u vidu (znanstvenu) cjelinu, nije li uobičajeno izostaviti dijelove koji se ne uklapaju u tu paradigmu?

Badrov je *Povijest filozofije* i druge filozofske predmete predavao na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu 1934–1973, dakle pred 39 naraštaja bosanskih franjevačkih studenata. Pa iako je renesansno rezdoblje prikazao kratko, nije ga za razliku od nekih drugih propuštao ispredavati, nego ga je prikazao sa sljedećim obilježjima: jezgrovito i, iz njemu dostupnih izvora, korektno! Time je u bosanskom crkvenom i kulturnom prostoru osigurao osnovne obavijesti o trojici hrvatskih renesansnih filozofa koje je on smatrao osobito istaknutim.

⁸⁸ Usp. Badrov, *Povijest filozofije*, p. 180.

⁸⁹ Usp. Zvonimir Šojat, »Dragišićeva teorija o volji«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 2 (1976), pp. 29–66. Također: Franjo Zenko, *Starija hrvatska filozofija* (Zagreb: Školska knjiga, 1997), pp. 34–35.

U uvodu u drugi svezak *Sabranih djela* urednik Mirko Jozić ističe kako Bonifac Badrov, koji je sustavno objavljivao filozofske tekstove, nije objavio ni jedno svoje predavanje. Pretpostavlja da je razlog tome što Badrov svoja predavanja, namijenjena za internu uporabu na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu, nije stavljao na razinu svojih objavljenih tekstova.⁹⁰ I to bi svakako valjalo imati na umu prilikom procjene onoga što je Badrov napisao u *Povijesti filozofije*.

Literatura

- Badrov, Bonifac. *Sabrana djela*, Sv. I: *Filozofske studije*; Sv. II: *Predavanja iz filozofije*; Sv. III: *Povjesnički, teološki, književni i drugi prilozi Bonifaca Badrova*, uredio Jozo Mihaljević (Livno: Franjevački samostan Gorica–Livno; Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, 1997).
- Banac, Ivo. *Acta turcarum. Zapisi s putovanja po Turskoj* (Zagreb: Durieux, 2006), poglavlje o Bessarionu na pp. 95–104.
- Brida, Marija. *Benedikt Benković* (Beograd: Institut društvenih nauka, 1967).
- Čoralić, Lovorka. »Kardinal Bessarion i Hrvati«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40 (1998), pp. 143–160.
- Ćavar, Ferdinand Stipe. *Giorgio Benigno Salviati, OFM Conv., Juraj Dragišić, c. 1444–1520. Profilo bio-bibliografsko* (Roma: Tipografia »La Roccia«, 1977).
- Filipović, Vladimir. *Filozofija Renesanse i odabrani tekstovi filozofa* (Zagreb: Matica hrvatska, 1956¹, 1983⁴).
- Grlić, Danko. *Leksikon filozofa* (Zagreb: Naprijed, 1983).
- Hrvatski biografski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1983–)
- Janeković-Römer, Zdenka. »O utjecaju bizantske kulture u renesansnom Dubrovniku i Dalmaciji«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 44 (2006), pp. 7–24.
- Jozić, Mirko. »Napomene stručnog lektora«, u: Bonifac Badrov, *Sabrana djela II* (1997), pp. V–XVIII.
- Kutleša, Stipe (gl. ur.). *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012).
- Martinović, Ivica. »Dva dragocjena a nezapažena prinosa hrvatskih istraživača o Jurju Dragišiću«, *Filozofska istraživanja* 16/2 (1996), pp. 509–527.
- Martinović, Ivica. »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, *Dubrovnik* 6/4 (1995), pp. 213–232.

⁹⁰ Usp. Mirko Jozić, »Napomene stručnog lektora«, u: Bonifac Badrov, *Sabrana djela II* (1997), pp. XX–XXI.

- Martinović, Ivica. *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011).
- Pandžić, Bazilije. »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)«, *Dobri pastir* 26/1–2 (1976), pp. 3–27.
- Plaić, Zoran. »Kardinal Bessarion, erudit i mecena, i njegova veza s Hrvatskom i franjevcima Bosne Srebrne«, *Bosna franciscana* 18/32 (2010), pp. 113–118.
- Šojat, Zvonimir. »Dragišićeva teorija o volji«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 2 (1976), pp. 29–66.
- Šundrica, Zdravko. »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 25/4 (1982), pp. 11–41.
- Tomić, Draženko. »Filozofija Bonifaca Badrova«, *Hum* 3 (2007), pp. 217–236.
- Tomić, Draženko. *Kozmološka, antropološka i teodicejska promišljanja u filozofiji Bonifaca Badrova* (Zagreb: »Herc-fra3«, 2010).
- Überweg, Friedrich. *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Dritter Theil* [“Teil” u 12. izd.]. *Die Philosophie der Neuzeit bis zum Ende des achtzehnten Jahrhunderts* (Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1901⁹, 1924¹²).
- Vrgoč, Miro. »Fra Bonifac Badrov (1896–1974). Život i rad«, u: Bonifac Badrov, *Sabrana djela* III (1997), pp. I–XXI.
- Zenko, Franjo. *Starija hrvatska filozofija* (Zagreb: Školska knjiga, 1997).
- Zimmermann, Stjepan. »Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salvatis) kao filozof humanizma«, *Rad JAZU* 227 (1923), pp. 59–79.

Bonifac Badrov on Croatian Renaissance philosophers in 1959

Summary

Based on *Sabrana djela* [*Collected Works*] I–III (1997) of Franciscan Bonifac Badrov (Livno, 1896 – Sarajevo, 1974), professor of philosophy at Franciscan Theology in Sarajevo, the paper examines his approach to Renaissance philosophy and Croatian thinkers of this period.

In the third part of Badrov's *Povijest filozofije* [History of Philosophy] (1959), which he wrote for the students' internal use, he also included a small chapter on Renaissance philosophy (1450–1600). He finds that specific philosophical and social mainstreams of the fifteenth and sixteenth centuries gave way to new, mutually disparate Renaissance philosophical systems sharing a single common feature: rejection of Thomistic philosophy. According to Badrov, Renaissance philosophy has four main components:

1. revival of old systems: Neoplatonism, Neostoicism and hedonism;
2. natural philosophy;

3. political philosophy;
4. Renaissance scepticism.

Croatian thinkers of the Renaissance, Badrov holds, fall exclusively within the first group, that is, among those who worked on the revival of old philosophical systems, or more precisely, among the philosophers who leaned on Plato's philosophy only. In its essence, he views Renaissance Platonism as eclectic Neoplatonism. Grounded on the understanding that Neoplatonism of the Antiquity was eclectic because from the theories of Plato and others it selected, accepted and applied what it considered to be most appropriate, Badrov's statement should be understood in the sense that Renaissance Platonism had an eclectic approach to Plato's works, but also to philosophical achievements of the classical Neoplatonism. However, it seems that Badrov's analysis of the sources and originality of the Renaissance Platonism lacks depth.

The philosophers that Badrov treats individually are Juraj Dragišić, Benedikt Benković and Frane Petrić. In addition, he emphasizes that Dragišić devoted himself to logical problems, and that Benković in his approach to Duns Scotus' works used Aristotle's logical apparatus. While writing on Petrić, Badrov paraphrases Filipović's *Filozofija Renesanse* [*Renaissance Philosophy*] (1956): »Überweg considers Petrić to be the forerunner and teacher of Giordano Bruno. He also influenced another Renaissance philosopher, Bernardino Telesio.« In the later editions of Überweg's *Geschichte der Philosophie*, by contrast, we find that Bruno's relationship to Petrić lacks clarity and that Petrić leans on Telesio in some of his views. Badrov states that Petrić refutes Aristotle's philosophy and holds Platonism to be closer to Christian thought. The Sarajevo professor outlines Petrić's doctrine on light. Further, on account of Petrić's view of space as that which exists before the world, regardless of all things, Badrov places the philosopher of Cres among the thinkers who share an ultrarealistic view of space. Mainly, these philosophers understand space as some kind of an absolute and infinite reality, different from all other bodily realities, while for Petrić it is even a principle, the first of his four principles of the material world.

While preparing his most extensive manual *Povijest filozofije*, Badrov, as documented in his bibliography, drew from 17 works of the history of philosophy: three Zagreb editions (Albert Bazala, Franjo Šanc and Vladimir Dvorniković), five Belgrade editions (Borislav Lorenc, Branislav Petronijević, Dragan Jeremić and Bertrand Russell), six German and three French. All these books were published in the course of the twentieth century. Being too short and general, Badrov's outline of Petrić offers sparse information for the establishment of any connection with Bazala's statements on Petrić published in the second volume of Bazala's *Povijest filozofije* [*History of Philosophy*] (1909). Šanc, however, in the second part of his *Povijest filozofije* [*History of Philosophy*] makes no reference to Croatian philosophers of the Renaissance.

Key words: Bonifac Badrov, Renaissance philosophy, Juraj Dragišić, Benedikt Benković, Frane Petrić